

Τουρισμός, Βιομηχανία, και Μοντέλο Ανάπτυξης

Νίκου Γεωργακάκη*

Η πανδημία στη χώρα μας, αν και σχετικά ήπια τους πρώτους μήνες εμφάνισης (από Μάρτιο ως τα τέλη Ιουνίου 2020), είχε σημαντικές επιπτώσεις σε πολλούς οικονομικούς και κοινωνικούς τομείς και πέρα της ιδιαίτερης συζήτησης για την υγειονομική διάσταση της, άνοιξε ευρύτερη συζήτηση για το αναπτυξιακό μοντέλο της χώρας. Το υγειονομικό πρόβλημα της χώρας χειροτερεύει λόγω κορονοϊού, μετά τον Ιούλιο, ενώ η αναπτυξιακή πορεία της χώρας παραμένει ζητούμενο, με δεδομένες τις οικονομικές επιπτώσεις λόγω κορονοϊού.

Η συζήτηση, λοιπόν, για ένα άλλο αναπτυξιακό μοντέλο, έρχεται με μεγάλη ένταση τελευταία στο προσκήνιο, όμως, η καθυστερημένη, θεωρώ, αντίδραση και ενασχόληση με αυτό, εκτός των ευθυνών των κυβερνήσεων που έχουν αφήσει το πρόβλημα στον «αυτόματο πιλότο», δεν τιμά καθόλου τους προοδευτικούς οικονομολόγους και διανοούμενους, όταν αυτοί ασχολούνται κατόπιν εορτής και έτσι δεν πιέζουν στον αναπροσανατολισμό των εφαρμοζόμενων από τις κυβερνήσεις πολιτικών, με έγκαιρα και ορθά μέτρα. Νομίζω συμφωνούμε, πως η διανόηση, για να χαρακτηρίζεται τέτοια, πρέπει να παρεμβαίνει έγκαιρα.

Δυστυχώς, όμως, η διανόηση της Ελλάδας, γενικά, παρέμεινε άφωνη για πολλά χρόνια στο θέμα αυτό και μόνο την τελευταία περίοδο είδαμε να εμφανίζονται στο προσκήνιο, με σχετική αρθρογραφία, διάφοροι πολιτικοί, όπως ο Ν. Χριστοδουλάκης, ο Δ. Μάρδας, και αρκετοί οικονομικοί αναλυτές. Οι επικρίσεις μου βέβαια είναι πιο έντονες στους διατελέσαντες υπουργούς, αν και θεωρώ κατακριτέα την γενικότερη αφωνία της διανόησης.

Στη διαρκή πλύση εγκεφάλου που γινόταν με εκθειασμό του Τουρισμού που μάλιστα χαρακτηριζόταν σαν η «Βαριά βιομηχανία» της χώρας, υπήρχε όντως, απαράδεκτη αφωνία τις τελευταίες δεκαετίες.

Ακόμη και αριστεροί διανοούμενοι, με λιγιστές εξαιρέσεις, φαίνεται να αγνοούν ή να έχουν ξεχάσει το μεγαλειώδες έργο του Μαρξιστή Μπάτση για τη «Βαριά Βιομηχανία στην Ελλάδα» και επηρεαζόμενοι από την τρέχουσα φιλολογία, παρακολουθούσαν αδιάφορα και ανεχόταν τη σχετική μονόπλευρη αντίληψη για τον ρόλο του Τουρισμού. Δεν έδειξαν αντανάκλαστικά να αποκρούσουν επιχειρήματα που ήταν ενάντια σε βιομηχανία και ορυκτό πλούτο και που ακούγονταν από διάφορα κινήματα που υιοθετούσαν γενικά

---

* Μηχανικός-Στατιστικός

και όχι συγκεκριμένα, ένα μοντέλο ήπιας ανάπτυξης με πλήρη εξοστρακισμό της βιομηχανίας. Είναι κατά τη γνώμη μου λάθος να γίνεται λόγος και να τίθεται το δίλημμα για ήπια η εντονότερη ανάπτυξη. Ο στόχος πρέπει να είναι ένα μοντέλο ανάπτυξης που χωρίς να αγνοεί τις διεθνείς εξελίξεις και αναζητήσεις, να παίρνει υπόψη κυρίως τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά της χώρας μας.

Ήταν απογοητευτικό, αλλά όμως σύνηθες να παρακολουθείς πολιτικούς και δημοσιογράφους να ισχυρίζονται πως είμαστε καταδικασμένοι να είμαστε εξαρτημένοι, λόγω των ανύπαρκτων οικονομικών δυνατοτήτων. Υπουργοί, βουλευτές, με εμφανίσεις τους σε μεγάλα κανάλια αναφέρονταν στις χαμηλές παραγωγικές επιδόσεις της χώρας χωρίς όμως να δίνουν ερμηνεία και κυρίως προτάσεις γύρω από αυτό. Διακινείται ευρύτατα η αντίληψη ότι είμαστε χώρα που δεν μπορούμε να ορθοποδήσουμε, χωρίς ξένα δεκανίκια.

Ακόμη και αριστεροί διανοούμενοι υποτιμούσαν και δεν αντέκρουαν οπισθοδρομικές θεωρίες που έρχονταν από παλιά και ουσιαστικά έφερναν στην επικαιρότητα θεωρίες περί «Ψωροκώσταινας» σε σύγχρονη έκδοση. Λησμονήθηκε αδικαιολόγητα και από την αριστερή διάνοηση ο μαρξιστής διανοούμενος Δημήτρης Μπάτσης, δεν υπήρχε αντίκρουση στη μίζερη αντίληψη για Ελλάδα φτωχή και υπανάπτυκτη που δεν έχει δυνατότητες να σταθεί στα πόδια της. Δεν υπήρχε απάντηση στην ατεκμηρίωτη φιλολογία του συρμού περί περιβαλλοντικών επιπτώσεων από τη βιομηχανία και δεν δινόταν με σαφήνεια η θέση πως η βιομηχανική ανάπτυξη μπορεί να συνυπάρξει με την προστασία του περιβάλλοντος αν θεσπίζονται και εφαρμόζονται σχετικά, κατάλληλα μέτρα. Δεν υπήρξε ουσιαστική προσπάθεια να συνειδητοποιηθούν οι δυνατότητες παραγωγικής ανάπτυξης της χώρας, του παραγωγικού τομέα σε σχέση με τους τομείς των υπηρεσιών που η Ελλάδα παρουσιάζει υπερδιόγκωση τους, όταν ακόμη και αντιδραστικοί οικονομολόγοι σε στιγμές ειλικρίνειας αναγκάζονταν να το παραδεχτούν.

Επικράτησαν αντιλήψεις που συνετέλεσαν στην παραγωγική υποβάθμιση και σημαντική αποβιομηχάνιση της χώρας με ευθύνη βέβαια και των πολιτικών που άσκησε ο δικομματισμός. Υποτιμήθηκαν σε τεράστιο βαθμό οι υφιστάμενες δυνατότητες της χώρας που ακόμη και αντιδραστικοί πολιτικοί η θεσμικοί παράγοντες αναγκαζόταν σε στιγμές ειλικρίνειας να αποδεχτούν.

Οι αναπτυξιακές δυνατότητες της χώρας

Υπήρξε μέγα λάθος, λοιπόν, η υποτίμηση των αναπτυξιακών δυνατοτήτων της χώρας από την Αριστερά, όταν για παράδειγμα ένας ακραιφνής νεοφιλελεύθερος πολιτικός όπως ο καθηγητής Γ. Στουρνάρας, πρώην γενικός διευθυντής του IOBE και διοικητής της ΤτΕ) ανέφερε σε άρθρο του (Εφημερίδα «Κεφάλαιο» της 18/2/12) ότι η Ελλάδα, «εξακολουθεί να

παρουσιάζει μεγάλες επενδυτικές ευκαιρίες. Οδικοί άξονες, λιμάνια, μαρίνες, αεροδρόμια, τουριστική κατοικία, ενεργειακά δίκτυα και ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, ορυκτός πλούτος, πρωτογενής τομέας, αλλά και παραδοσιακοί κλάδοι της οικονομίας, όπως τα τρόφιμα, τα μη μεταλλικά ορυκτά και σύγχρονα δομικά προϊόντα, φαρμακευτικά προϊόντα είναι ορισμένοι μόνο τομείς που συνιστούν πεδία επενδυτικού ενδιαφέροντος».

Συνιστά αμέλεια και υποτίμηση και από μέρους της Αριστερής διανοήσης το γεγονός αυτό.

Το θέμα, βέβαια, δεν είναι αν υπήρχαν ή υπάρχουν επενδυτικές ευκαιρίες, που ασφαλώς υπάρχουν, αλλά γιατί δεν αξιοποιήθηκαν ως σήμερα και γιατί δεν αξιοποιούνται, γιατί δεν πραγματοποιούνται επενδύσεις στη χώρα μας είτε από το ελληνικό δημόσιο είτε από έλληνες ιδιώτες επενδυτές, αλλά περιμένουμε μόνιμα έξωθεν σωτήρες.

Εμείς θεωρούμε ότι οι προαναφερθείσες δυνατότητες είναι ακόμη περισσότερες. Και ασφαλώς, δεν πρέπει να υποτιμηθεί το έμψυχο επιστημονικοτεχνικό δυναμικό της χώρας.

Η μεγαλύτερη όμως ευθύνη πέφτει στο ελληνικό κεφάλαιο.

Στο ελληνικό κεφάλαιο, επικράτησε πάνω από όλα η αντίληψη πως ο τουρισμός είναι η «βαριά (sic!) βιομηχανία της χώρας) καθώς και ότι σημαντικές επενδύσεις θα έρθουν από έξω. Όμως με τέτοιες αντιλήψεις, και το να περιμένουμε το «μάννα» εξ ουρανού, πραγματική, σταθερή, δυναμική ανάπτυξη δεν μπορούμε να έχουμε.

Υπάρχει εκτίμηση πως η συμβολή του τουριστικού τομέα είναι ακόμη και πάνω από 20% του ΑΕΠ. Σε πρόσφατη όμως μελέτη του INSETE που πραγματοποιήθηκε από Δρα Άκη Ικκο και Σεραφείμ Κουτσό εκτιμάται σαν συμβολή του Τουρισμού στο ΑΕΠ είναι γύρω στο 12,5%, ενώ αν συνυπολογιστεί και η έμμεση συνεισφορά του, αντιστοιχεί μεταξύ 27,5% έως 33,1%. Σε κάθε περίπτωση η συνεισφορά του Τουρισμού στην οικονομία δεν είναι καθόλου αμελητέα.

Όμως το βασικό ζήτημα, είναι, ο προβληματισμός που πρέπει να υπάρξει, ώστε η οικονομία να μην εξαρτάται σε τόσο μεγάλο βαθμό από τον τουρισμό και γενικότερα από τις υπηρεσίες σε σχέση με τους παραγωγικούς τομείς.

Ο τουρισμός, είναι ένας από τους κλάδους που ήδη πλήττονται, σοβαρότατα λόγω κορονοϊού, αλλά οφείλουμε να παραδεχτούμε πως είναι ένας κλάδος που σε κάθε κρίση θα υφίσταται οδυνηρές επιπτώσεις.

Βεβαίως είναι πρώτιστες οι ευθύνες του ελληνικού κεφαλαίου, που διαχρονικά και ειδικότερα τις τελευταίες δεκαετίες δεν ασχολήθηκε σοβαρά για να αναπτύξει τη βαριά βιομηχανία στη χώρα μας και που επίσης τα όποια πηγάδια της υπήρξαν, τα θυσίασε στην αποβιομηχάνιση που εφαρμόστηκε

μετά την ένταξη στην ευρωπαϊκή ενοποίηση. Έχει ευθύνες που αποδέχτηκε να είμαστε τα «γκαρσόνια της Ευρώπης»

Έχει τεράστιες ευθύνες που υφίσταται τέτοια υστέρηση και μιζέρια και μένουν αναξιοποίητες οι σημαντικές αναπτυξιακές δυνατότητες της χώρας; Ρητορικό ερώτημα: Γιατί δεν προωθήθηκε η μεταποίηση στον αγροτοκτηνοτροφικό τομέα; Μας έφταιζαν οι αντικειμενικές δυνατότητες που διακόπηκαν επενδύσεις όπως στην πετροχημική βιομηχανία, στον ανοξείδωτο χάλυβα, που εγκαταλείφθηκε η ναυπηγική βιομηχανία; Μας έλειπαν οι δυνατότητες που δεν προχωρήσαμε στην τηλεπικοινωνιακή τεχνολογία και εγκαταλείψαμε την ΕΛΒΗΛ κλπ;

Μία ορθή, αναπτυξιακή πολιτική, θα μπορούσε να αξιοποιήσει δημόσιους φορείς όπως η ΕΑΒ, τα ναυπηγεία Σκαραμαγκά, τα ΕΑΣ, ένα δημόσιο ΟΤΕ, τη ΔΕΗ κλπ, καθώς βεβαίως και τις δυνατότητες σημαντικών ιδιωτικών επιχειρήσεων με ελληνικό προσανατολισμό πχ Στασινόπουλος (Σωληνουργία Κορίνθου), Αλεξόπουλος (TITAN) και αρκετοί άλλοι, για μια άλλη, παραγωγική πορεία της χώρας.

Κατά τη γνώμη μου, η αξιοποίηση ή όχι τέτοιων δυναμικών επιχειρήσεων, η προώθηση ή όχι επενδυτικών ευκαιριών είτε από τον δημόσιο είτε από τον ιδιωτικό τομέα, αποτελεί κριτήριο για την αποτελεσματικότητα της κάθε κυβέρνησης. Αν και κατά κανόνα η κριτική στρέφεται κατά του δημόσιου τομέα, κατά του ύψους αξιοποίησης και προσανατολισμού των δημόσιων επενδύσεων είναι σκόπιμο να γίνει αναφορά και στο ρόλο και στις επενδύσεις του ιδιωτικού τομέα. Δεν μπορεί να μην γίνεται λόγος για την ιδιαίτερη ευθύνη των βιομηχάνων της χώρας και του φορέα τους ΣΕΒ που τα τελευταία χρόνια δεν έχουν να επιδείξουν καμιά ιδιαίτερη πρωτοβουλία για την ανάπτυξη της βιομηχανίας

Επίσης δεν πρέπει να αγνοηθεί η ιδιαίτερη ευθύνη των κυβερνήσεων στην μικρή αξιοποίηση του έμπυχου επιστημονικοτεχνικού δυναμικού της χώρας που όπως είδαμε, την πρόσφατη δεκαετία της κρίσης και μνημονίων, αφέθηκε να μεταναστεύσει –διαρροή εγκεφάλων – και να υπηρετεί ξένες οικονομίες και κοινωνίες.

Οι δυνατότητες της χώρας είναι σημαντικές και ασφαλώς δεν πρέπει να μπερδεύουμε τις αντικειμενικές δυνατότητες της χώρας με τις πολιτικές ευθύνες και ανεπάρκειες που έχουν οδηγήσει σε τέλμα τη βιομηχανία μας και την ανάπτυξη. Οι αναπτυξιακές δυνατότητες της χώρας είναι μεγάλες και ασφαλώς και πέρα της βιομηχανίας. Με τις δυνατότητες που έχουμε στον αγροτικό τομέα, με το διαθέσιμο υδάτινο και ενεργειακό πλούτο και πολλές άλλες δυνατότητες που υπάρχουν, η χώρα μπορεί να μείνει ζωντανή κάτω από τις όποιες δυσκολίες.

Η αναπτυξιακή και παραγωγική υποβάθμιση, δραστική αποβιομηχάνιση της χώρας, διευκολύνθηκε από το γεγονός, πως επικράτησαν, όπως προαναφέρθηκε αντιλήψεις που ευνοούσαν αυτή την εξέλιξη με κύρια ευθύνη ασφαλώς των πολιτικών που άσκησε ο δικομματισμός και πρώτη ευθύνη όπως είπαμε είχε το ελληνικό κεφάλαιο.

Όμως είναι παράξενο και αδικαιολόγητο να μην έχουν συνειδητοποιηθεί τουλάχιστον από τις δυνάμεις της Αριστεράς οι δυνατότητες αυτές της παραγωγικής ανάπτυξης της χώρας ώστε να δοθεί η αναγκαία απάντηση. Αναφέρομαι στον παραγωγικό τομέα σε αντίθεση με τους τομείς των υπηρεσιών που η Ελλάδα παρουσιάζει τις τελευταίες δεκαετίες μία υπερδιόγκωση.

Ανάπτυξη με κοινωνικό χρώμα, σύμφωνα με τις ελληνικές ιδιαιτερότητες

Ασφαλώς δεν έχουν βάση κάποιες άλλες θεωρίες υπερβολών, ότι δηλαδή η Ελλάδα είναι Ελντοράντο και πως «κλυμπάμε στο πετρέλαιο», γιατί απλούστατα δεν είναι γνωστό ακόμη πόσους φυσικούς πόρους έχουμε, τι ποσότητες ειδικά σε υδρογονάνθρακες έχουμε, με δεδομένο πως οι έρευνες στη χώρα μας είναι πολύ λίγες και έχουν καθυστερήσει τραγικά. Όμως με όσα προανέφερα, και όσα μπορεί ο καθένας να διαπιστώσει μελετώντας την ελληνική οικονομία, οι δυνατότητες της χώρας είναι ήδη σημαντικές και πρέπει κάποτε να μην μπερδεύουμε τις μεγάλες αυτές αντικειμενικές δυνατότητες με τις πολιτικές ανεπάρκειες που έχουν οδηγήσει σε παραγωγική υποβάθμιση και τέλμα τη χώρα.

Υποστηρίζω πως με τις δυνατότητες που έχουμε στον αγροτικό τομέα, σε υδάτινο, σε ορυκτό και ενεργειακό πλούτο και σε άλλους τομείς που προαναφέρθηκαν, μέχρι τώρα, η χώρα μπορεί να μείνει ζωντανή κάτω από τις όποιες δυσκολίες.

Σε αυτές τις δυνατότητες, φυσικά, οφείλουμε να προσθέτουμε πάντοτε και τους σημαντικότερους ανθρώπινους πόρους που ως σήμερα δεν υπάρχει πολιτική ολοκληρωμένης αξιοποίησης τους.

Στο χώρο που εργάστηκα, το ΙΓΜΕ και βεβαίως όχι μόνο, είχαμε πρωτοπόρους επιστήμονες που έμεναν στο περιθώριο επειδή δεν ήταν οι αρεστοί (yesmen) στην εκάστοτε εξουσία. Επίσης είναι σε όλους γνωστό πως σε δημόσιους φορείς, με κάθε αλλαγή κυβέρνησης, τα υψηλόβαθμα στελέχη που δεν ήταν φιλοκυβερνητικά, έμπαιναν στο ψυγείο με ότι επιπτώσεις είχε αυτό στο συνολικό έργο και αποτέλεσμα του φορέα.

Ας μην μπερδεύουμε λοιπόν τις υφιστάμενες δυνατότητες με το επιτελούμενο έργο που δεν ήταν όσο μπορούσε να υλοποιηθεί, με την καλύτερη αξιοποίηση του ανθρώπινου δυναμικού. Μια αναπτυξιακή πολιτική χρειάζεται αναπτυξιακό σχεδιασμό (κλαδικό, περιφερειακό) ολόπλευρη αξιοποίηση του

υφιστάμενου τεχνικού και ανθρώπινου δυναμικού και όχι νοοτροπίες και επιλογές βολέματος των «ημετέρων».

Η χώρα μας είναι «ευλογημένη», αλλά δεν μπορεί να πάει μπροστά, αν κυβερνιέται από συντηρητικούς και εθελόδουλους κυβερνήτες. Θα μπορούσε να υπάρξει ανάπτυξη, να βελτιωθεί το κοινωνικό κράτος(υγεία, παιδεία κλπ) αν υπήρχε πραγματική πολιτική βούληση.

Αυτό που ισχυρίζομαι λοιπόν, είναι, ότι, πρέπει να επιδιωχτεί και εκεί μπορεί να συμφωνήσει ευρύ φάσμα προοδευτικών δυνάμεων, ο αναπροσανατολισμός πολιτικών, αναπτυξιακού σχεδίου και ταυτόχρονα η απόκτηση του μεγαλύτερου δυνατού βαθμού ελευθερίας της χώρας, η άσκηση ισότιμων οικονομικών σχέσεων με όλες ανεξάρτητα τις χώρες με βάση το συμφέρον της χώρας, με γειτονικές και όχι μόνο χώρες, με ισχυρές χώρες (όπως Ρωσία, Κίνα κλπ) όχι δηλαδή μονόπλευρα και αποκλειστικά προς Βρυξέλλες και ΗΠΑ. Να κατανοήσουμε, πως αν ανήκουμε στη Δύση και στην Ευρωζώνη δεν ανήκουμε αποκλειστικά και αιώνια εκεί. Ανήκουμε και στην Ανατολή (αφού είμαστε η ανατολικότερη χώρα της Ευρωζώνης,) ανήκουμε και στο Νότο(Ευρωπαϊκό Νότο) και στα Βαλκάνια και στην Ανατολική Μεσόγειο και κυρίως ανήκουμε στην Ελλάδα. Σε αυτή την κατεύθυνση να κινητοποιηθεί όλο το ελληνικό επιστημονικό και επιχειρηματικό κεφάλαιο δημόσιο και ιδιωτικό.

Αν λάβουμε υπόψη το πλήγμα που έπαθε ο τουρισμός την τελευταία περίοδο, του κορονοϊού, είναι κατανοητή και αυτονόητη η αναγκαιότητα να ασχοληθούμε με το θέμα ενός άλλου αναπτυξιακού μοντέλου. Άλλωστε τα δεδομένα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών διαχρονικά θέτουν επί τάπητος να μελετήσουμε και να καταλήξουμε στο παραγωγικό πρότυπο και ευρύτερα στο αναπτυξιακό μοντέλο που ταιριάζει στη χώρα μας.

Αυτό που υπέστη ο τουρισμός μας, το μεγάλο κράχ λόγω κορωνοϊού είναι βέβαιο ότι θα επαναλαμβάνεται και σε κάθε κρίση αλλά δεν είναι κάτι μη αναμενόμενο για τον τουρισμό, που είναι ευαίσθητος τομέας, τομέας που μπορεί να παραμεριστεί προσωρινά από τον καθένα μας εφόσον δεν είναι ο τομέας που χρειάζεται για να ικανοποιήσει τις πιο ζωτικές ανάγκες μας όπως η διατροφή, η στέγη, θέρμανση, κλπ.

Διαχρονική εξέλιξη στον προσανατολισμό της οικονομίας μας

Α.Ε.Π. ΑΝΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΤΟΜΕΑ			
	ΠΡΩΤΟΓΕΝΗΣ	ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΗΣ	ΤΡΙΤΟΓΕΝΗΣ
	% ΤΟΥ ΣΥΝΟΛΟΥ	% ΤΟΥ ΣΥΝΟΛΟΥ	% ΤΟΥ ΣΥΝΟΛΟΥ
1952	28	19	53
1974	17	31	52
2000	4,5	21,96	71
2005	3,80	21,76	76,35
2010	3,26	17,80	79,56
2015	4,30	16,06	79,64
2019	4,32	17,63	78,03

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος, ΕΣΥΕ, ΕΛΣΤΑΤ(διάδοχος ΕΣΥΕ)

Μετά το 2000 πηγή Eurostat.

Σημείωση = Σχετικά με τους οικονομικούς τομείς επεξηγείται ότι α) πρωτογενής τομέας= (γεωργία, κτηνοτροφία, αλιεία κλπ.), β) δευτερογενής τομέας= (βιοτεχνία, βιομηχανία) και γ) τριτογενής τομέας= υπηρεσίες.

Από τον παραπάνω πίνακα, είναι εμφανής η διαχρονική πορεία συρρίκνωσης των παραγωγικών τομέων σε σχέση με την μεγέθυνση των υπηρεσιών.

Με βάση τον παραπάνω πίνακα παρατηρούμε:

1. Μία σταδιακή, φθίνουσα συμβολή του αγροτικού τομέα στο ΑΕΠ. Από 28% το 1952 η συμβολή αυτή έφθασε το 2019 σε πολύ χαμηλά επίπεδα, στο 4,32%.
2. Ο δευτερογενής τομέας αν πάρουμε αφετηρία το 1952 (19% περίπου) βλέπουμε μία ανοδική πορεία ως το 1974, (31%) αλλά στη συνέχεια μία συνεχή φθίνουσα πορεία. Έτσι από 31 % το 1974 καταλήγει στο 17,63%. το 2019 Δηλαδή από τη δεκαετία του '70 μέχρι σήμερα έχουμε ουσιαστική υποχώρηση και του δευτερογενή τομέα όπως εμφανίζεται στον πίνακα.
3. Οι υπηρεσίες, αντίθετα, ακολουθούν μία σταθερή ανοδική πορεία. Από το 53% το 1952 έφθασαν το 78,03% το 2019.

Ας δούμε όμως τι γίνεται με την μεταποίηση στις χώρες της Ε.Ε.

Data Source/ World Development Indicators

Μεταποίηση % ΑΕΠ

Country Name	1995	2000	2005	2010	2015	2019
Austria	17,91	18,21	17,41	16,48	16,69	16,74
Belgium	18,34	17,54	15,87	13,34	12,69	12,00
Switzerland	19,32	17,87	19,10	18,79	17,94	18,73
Cyprus	9,54	8,15	6,80	5,06	4,22	4,93
Czech Republic	21,53	23,61	23,04	21,20	24,13	22,42
Germany	20,54	20,55	20,07	19,70	20,38	19,44
Denmark	14,72	14,14	12,04	10,93	12,40	13,07
Euro area	17,74	17,28	15,70	14,28	14,75	14,35
Spain	16,27	16,23	13,71	11,40	11,30	11,11
Estonia	17,00	15,45	14,68	13,64	13,80	12,90
European Union	17,92	17,39	15,87	14,48	14,97	14,52
Finland	22,23	24,15	21,22	16,97	14,68	14,39
France	14,88	14,48	12,25	10,33	10,43	9,82
Greece	10,98	9,49	8,59	7,24	8,66	9,52
Hungary	18,19	19,11	19,05	18,23	20,31	18,23
Ireland	20,66	23,13	19,59	19,44	34,57	30,84
Italy	19,00	17,57	15,55	14,23	14,40	14,91
Lithuania	16,73	16,76	18,25	16,93	17,22	16,17
Luxembourg	11,64	9,63	7,93	5,24	4,63	4,55
Latvia	17,67	13,64	11,46	11,95	10,42	10,18
Malta	18,46	20,30	12,64	11,36	7,50	7,18
Netherlands	15,35	13,35	12,30	10,47	10,80	10,96
Poland	19,44	16,12	16,13	15,56	17,62	16,89
Portugal	15,94	15,05	12,57	11,60	12,14	11,69
Slovak Republic	19,04	19,98	20,61	18,16	19,51	18,49
Slovenia	21,57	21,66	20,61	17,48	19,94	20,22

https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Business_economy_by_sector_-_NACE_Rev._2

Πηγή: Eurostat.

- Με βάση τον παραπάνω πίνακα βλέπουμε πως διαχρονικά αλλά και πρόσφατα (με βάση τα δεδομένα του τελευταίου χρόνου 2019), είμαστε ανάμεσα στις τελευταίες χώρες στην ΕΕ όσον αφορά την μεταποίηση προς ΑΕΠ, ξεπερνώντας μόνο Κύπρο, Μάλτα, Λουξεμβούργο. Και αυτό συνιστά όπως φαίνεται από τον πίνακα διαχρονική κατάσταση, ώστε οι όποιες κριτικές ακούγονται σήμερα, ειδικά από κυβερνήσαντες, είναι χωρίς αξία.

Βέβαια σχεδόν σε σχεδόν τις χώρες της ΕΕ υπάρχει διαχρονική υποχώρηση της μεταποίησης με εξαίρεση τη Γερμανία, Αυστρία., Τσεχία, Ουγγαρία, Ιρλανδία, Σλοβακία, Σλοβενία στις οποίες δεν βλέπουμε υποχώρηση. Όμως η γενικότερη υποχώρηση της μεταποίησης δεν είναι για να παρηγορούμαστε εμείς.

Πρέπει να επισημάνουμε ότι η Ελλάδα είναι σε μία από τις χειρότερες θέσεις της Ευρωζώνης, όσον αφορά τη μεταποίηση προς ΑΕΠ με 9,52%, πίσω δηλαδή και από χώρες που έχουν παρόμοια χαρακτηριστικά (αγροτικός τομέας, τουριστική ανάπτυξη) όπως πχ η Πορτογαλία 11,11% και η Ισπανία 11,69%.

INDUSTRY/ GROSS VALUE ADDED							
Βιομηχανία (πλην οικοδομή) σε % συνολικής ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας της Οικονομίας							
GEO/TIME	2009	2019		2009	2019	Μεταβολή 2009, 2019 %	
EU- 27 (from 2020)	10.174.567,3	11.873.759,4		1.923.800,5	2.398.459,5	18,91	20,20
Ez – 19 (from 2015)	8.872.407,0	10.180.404,2		1.626.619,1	2.006.913,9	18,33	19,71
Belgium	338.240,7	395.982,9		56.915,8	62.472,6	16,83	15,78
Bulgaria	36.284,7	45.304,1		8.026,4	10.192,3	22,12	22,50
Czechia	136.280,8	173.930,8		41.643,9	56.001,3	30,56	32,20
Denmark	218.323,2	261.246,3		40.963,4	48.566,6	18,76	18,59
Germany (until 1990 FRG)	2.402.727,1	2.908.478,4		537.191,8	732.761,9	22,36	25,19
Estonia	14.844,6	21.649,0		2.663,2	4.417,7	17,94	20,41
Ireland	177.037,7	308.211,0		47.078,9	112.240,8	26,59	36,42
Greece	200.738,4	162.447,1		31.428,6	23.621,0	15,66	14,54
Spain	984.469,0	1.085.646,0		163.989,0	177.148,0	16,66	16,32
France	1.832.149,6	2.098.216,4		261.764,4	286.573,7	14,29	13,66
Croatia	38.469,4	41.187,2		8.135,6	8.277,2	21,15	20,10
Italy	1.500.408,6	1.551.113,3		273.002,8	303.452,6	18,20	19,56
Cyprus	16.649,3	18.677,6		1.550,6	1.454,6	9,31	7,79
Latvia	19.384,4	23.973,4		3.010,8	3.713,7	15,53	15,49
Lithuania	27.500,9	38.699,2		5.778,3	8.651,4	21,01	22,36
Luxembourg	39.364,4	52.762,8		2.727,5	3.657,2	6,93	6,93
Hungary	83.777,8	111.499,6		21.721,5	28.500,4	25,93	25,56
Malta	6.293,9	11.052,3		842,6	1.133,5	13,39	10,26
Netherlands	585.049,0	677.658,9		93.555,2	105.897,5	15,99	15,63
Austria	285.417,5	335.221,0		57.488,7	78.222,1	20,14	23,33

Poland	318.009,8	451.641,8	75.872,6	116.362,9	23,86	25,76
Portugal	158.945,9	171.395,0	27.158,2	30.568,4	17,09	17,84
Romania	128.597,9	170.644,9	36.599,7	45.229,7	28,46	26,51
Slovenia	32.105,7	38.825,1	8.112,9	10.915,2	25,27	28,11
Slovakia	60.041,4	79.854,3	11.952,7	20.654,8	19,91	25,87
Finland	178.659,0	199.671,0	38.515,0	42.725,0	21,56	21,40
Sweden	341.386,5	437.732,5	63.555,6	78.589,8	18,62	17,95
United Kingdom	2.082.963,2	2.517.045,0	324.887,1	340.017,2	15,60	13,51
Iceland	12.353,1	16.667,7	1.965,4	2.501,1	15,91	15,01
Norway	284.150,6	327.187,2	90.100,9	86.866,8	31,71	26,55
Switzerland	528.691,3	637.668,6	106.301,2	140.196,4	20,11	21,99

ΠΗΓΗ: EUROSTAT (επεξεργασία Ν. Γεωργακάκης)

Στον πίνακα αυτό, που περιλαμβάνει όλες τις χώρες της ΕΕ και ορισμένες ακόμη ευρωπαϊκές χώρες, φαίνεται ότι και συνολικότερα στη βιομηχανία είμαστε σε μία από τις χειρότερες θέσεις και σε καλύτερη θέση μόνο σε σχέση με Γαλλία, Κύπρο, Λουξεμβούργο, Μάλτα. Μάλιστα βλέπουμε να υποχωρεί παραπέρα την τελευταία δεκαετία.

Κριτήρια και χαρακτηριστικά ενός νέου παραγωγικού μοντέλου

Αν και στόχος του κειμένου αυτού δεν είναι η κατάθεση αναλυτικής πρότασης για το αναπτυξιακό μοντέλο της χώρας, με βάση παλιότερη επεξεργασία μου αλλά και προτάσεις αξιολογών προοδευτικών, αναφέρω συνοπτικά πως μια αναπτυξιακή πρόταση θα έπρεπε να έχει τα εξής χαρακτηριστικά:¹

- να δίνει προτεραιότητα σε τομείς και κλάδους που η χώρα έχει συγκριτικά πλεονεκτήματα
- να δίνεται έμφαση σε κλάδους και δράσεις με το μέγιστο βαθμό επεξεργασίας και μεταποίησης, με στόχο την μεγαλύτερη προστιθέμενη αξία στην παραγωγή.
- να προωθούνται παραγωγικές δραστηριότητες για υποκατάσταση εισαγωγών.
- ενασχόληση με παραδοσιακούς αν και φθίνοντες κλάδους για να περιοριστεί η προκαλούμενη ζημιά
- να τονώνεται η περιφερειακή ανάπτυξη (περιφερειακή διάσταση)
- τέλος να ληφθεί υπόψη η επισήμανση Γ. Ρωμανιά, (δηλαδή αν και η τεράστια μεγέθυνση της οικοδομής αφορά στρεβλή ανάπτυξη, δεν

¹ Νίκου Γεωργακάκη: “Βιομηχανική πολιτική και παραγωγική ανασυγκρότηση”, Αριστερή προσέγγιση στην βιομηχανική πολιτική (Εισήγηση σε εκδήλωση του MAXΩΜΕ) 12 & 13 Μαρτίου 2014

πρέπει να αγνοηθεί τελείως, μεταβατικά, λόγω της μεγάλης απασχόλησης που είχε η δραστηριότητα αυτή)

Ανάλυση της πρότασής μας

A) Τομείς και κλάδοι που δίνουμε προτεραιότητα. Όπως αναφέρθηκε, το παραγωγικό μοντέλο μας πρέπει να παίρνει υπόψη χαρακτηριστικά στα οποία η χώρα μας διαθέτει συγκριτικά πλεονεκτήματα, τις υφιστάμενες πλουτοπαραγωγικές πηγές της.

-Η υφιστάμενη γεωργική και δασική γη επομένως ο γεωργικός τομέας και η κτηνοτροφία αποτελούν χαρακτηριστικό γνώρισμα της χώρας.

-Επίσης τα νησιά, η μεγάλη ακτογραμμή και η μεγάλη παράδοση δίνουν μεγάλη αξία, μεγάλο ειδικό βάρος στη Ναυτιλία μας που ως γνωστό έχει και ένα από τους μεγαλύτερους στόλους.

-Ο Ορυκτός πλούτος που έχει στηρίζει ως σήμερα (κύριες δράσεις μάρμαρα, βωξίτης αλουμίνιο, λευκόλιθος, νικέλιο μικτά θειούχα που σημαίνει λιπάσματα, χαλκός ασήμι και σήμερα χρυσός) τη βιομηχανία, τις κατασκευές, τη γεωργία, και μπορεί και για πολλά ακόμη χρόνια να στηρίζει.

-Οι ενεργειακές ύλες (ως σήμερα κυρίως ο λιγνίτης) και αύριο άνεμος, ήλιος και πιθανά οι υδρογονάνθρακες.

-οι ομορφιές που ευνοούν την ανάπτυξη του Τουρισμού όπως και η φήμη ότι είμαστε φιλόξενος λαός. Επίσης η φήμη πχ για τη Μεσογειακή διατροφή.

B) Ο βαθμός επεξεργασίας και μεταποίησης με στόχο την μεγαλύτερη προστιθέμενη αξία. Για δεκαετίες η χώρα μας έχει υποστεί μεγάλες απώλειες επειδή τόσο τους ορυκτούς πόρους, όσο και αγροτικά προϊόντα τα εξήγαγε χωρίς επεξεργασία με συνέπεια να έχει ελάχιστα οφέλη σε σχέση με αυτά αν προχωρούσε σε καθετοποίηση της παραγωγής.

Με βάση αυτό το κριτήριο πρέπει να ενδιαφερθούμε όχι απλά με την παραγωγή αγροτικών προϊόντων αλλά και με βιομηχανική επεξεργασία και τυποποίηση (πχ κρασιά) και με (κομπόστες, ντοματοπελτές κλπ)

Όπως είναι γνωστό, έχει μεγάλη σημασία στην ισχύ και ανταγωνιστικότητα μιας χώρας ο βαθμός προστιθέμενης αξίας (μεταποίηση)

Για λόγους ιστορικούς και ουσιαστικούς θα ήταν χρήσιμο να θυμηθούμε και να προβληματιστούμε για ποιους λόγους εγκαταλείφθηκαν δογματικά ή κάτω από ορισμένες συγκυρίες επενδυτικές επιλογές που ήδη αναφέρθηκαν στη βιομηχανία (ανοξείδωτος χάλυβας, πετροχημική βιομηχανία κλπ) ή αποφασίστηκε να κλείσουν κάποια άλλα εργοστάσια (σιδηροχρωμίου, λευκόλιθου κλπ) σε αντίθεση με εισηγήσεις υπεύθυνων φορέων και επιστημόνων.

Επίσης με τέτοια σημαντική ναυτιλία που έχουμε, συνιστά έγκλημα το γεγονός της μη ανάπτυξης ναυπηγικής βιομηχανίας. Ασφαλώς λόγω της πολυετούς

εγκατάλειψης, απαιτείται κάποιος χρόνος για την επαναδραστηριοποίηση της, όμως ο στόχος είναι εφικτός σε ένα βαθμό αν υπάρξει πολιτική βούληση(Εμπειρία και δραστηριότητα Φιλανδίας σε υποβρύχια με την ανάπτυξη των τηλεπικοινωνιών της)

Γ) Η περιφερειακή διάσταση. Μόνιμη προσπάθεια σύμμετρης ανάπτυξης όλων των περιοχών της χώρας.

Αναπτυξιακά εργαλεία

ΠΔΕ. Αξιοποίηση του προγράμματος δημοσίων επενδύσεων, χωρίς λογιστικές σκοπιμότητες ενσωμάτωσης του στη κατεύθυνση της μείωσης του χρέους.

Αναπτυξιακοί Νόμοι. Προώθηση τέτοιων νόμων με διαμόρφωση από τη Βουλή του αναπτυξιακού μοντέλου το οποίο θα υπηρετούν οι εκάστοτε αναπτυξιακοί νόμοι. Ως σήμερα με τους αναπτυξιακούς Νόμους έχουμε αναδιανομή οικονομικών πόρων από τους φορολογούμενους προς τους επιχειρηματίες που δεν μπορεί να αλλάξει χωρίς μια γενικότερη πραγματική και όχι μαϊμού αριστερή διακυβέρνηση.

Ένα σχόλιο στη φιλολογία για τη Βιομηχανία

Αν θυμηθεί κανείς τη φιλολογία που υπήρχε στα μέσα ενημέρωσης για πολλά χρόνια και την έπαιρνε στα σοβαρά, η βιομηχανία μας όχι μόνο ζει αλλά κυριεύει τα πάντα. Πολλοί αρθρογράφοι θέλοντας να εντυπωσιάσουν, ξεπερνώντας τάχα την “ξύλινη” γλώσσα, διαστρεβλώνουν τις έννοιες και ονομάζουν βιομηχανία τα πάντα.

Στον τύπο διαβάσαμε για «λιμενική βιομηχανία», «ναυτιλιακή βιομηχανία», για «βιομηχανία των Logistics», «αεροπορική βιομηχανία», «βιομηχανία αξιόγραφων», «ασφαλιστική βιομηχανία», «βιομηχανία αυτόματων πωλητών», «βιομηχανία χρηματοοικονομικών υπηρεσιών», «βαριά βιομηχανία» των νέων δημόσιων εγγραφών εταιρειών με επίκεντρο το Χονγκ Κονγκ», έχουμε «πορνογραφική βιομηχανία» και πολιτισμική βιομηχανία», «βιομηχανία του τζόγου», «μουσική βιομηχανία», «βιομηχανία της διασκέδασης», «βιομηχανία της αδρεναλίνης» κλπ.

Βέβαια η πιο αγαπητή έκφραση, του συρμού, στην οποία αρέσκονται οι υπουργοί Τουριστικής Ανάπτυξης, είναι η «βαριά βιομηχανία» του ελληνικού τουρισμού.

Το κακόγουστο βέβαια αυτό εφεύρημα περί «βαριάς βιομηχανίας είναι, τουλάχιστον αστείο γιατί ο τουρισμός ούτε βαριά ούτε βιομηχανία είναι.

Επίλογος

Η συμβολή της βιομηχανίας στο ΑΕΠ μας είναι ως σήμερα απαράδεκτα μικρή. Δεν χρειάζονται μόνο λόγια για τη βιομηχανία αλλά συνειδητοποίηση του ρόλου της. Οφείλουμε να κατανοήσουμε την πραγματική κατάσταση, να σκύψουμε, να σκύψουν όλοι οι παραγωγικοί φορείς και με προτάσεις τους να συμβάλλουν στη διαμόρφωση του ελληνικού μοντέλου ανάπτυξης ενός δηλαδή μοντέλου που θα αξιοποιεί διεθνείς εμπειρίες αλλά θα είναι προσαρμοσμένο στα χαρακτηριστικά και τις δυνατότητες της χώρας. Και στο πλαίσιο αυτό να διαμορφωθεί και η βιομηχανική πολιτική της χώρας. Μια τελευταία επισήμανση . Η προώθηση ενός νέου δυναμικού αναπτυξιακού μοντέλου πρέπει να είναι υπόθεση και κάθε φορέα που εντάσσεται στο λεγόμενο υποκειμενικό παράγοντα. Και οφείλουμε να παραδεχτούμε πως πέρα της ατομικής ευθύνης, η ευθύνη συνδικάτων γενικά μαζικών φορέων, Κομμάτων είναι προϋπόθεση για μια νέα πορεία στη χώρα. Γενικά στον υποκειμενικό παράγοντα υπάρχει μεγάλο έλλειμμα το οποίο πρέπει να μας προβληματίσει πολύ σοβαρά.